

naše teme

Koliko anđela može plesati na vrhu igle?

Vlastitim samoomalovažavanjem - a ovdje je riječ o društveno-humanističkim znanostima - širom se otvaraju vrata znanstvenoj i intelektualnoj, pa i jezičnoj kolonizaciji Hrvatske

MINI
BIOGRAFIJA

Vjeran Katunarić, profesor sociologije Sveučilišta u Zadru i u Zagrebu, gostovao je na sveučilištima SAD-a i Švedske, bio je ekspert, izvjestitelj i konzultant Vijeća Europe za kulturnu politiku, a u Hrvatskoj je vodio projekte 'Izvjestaj o kulturnoj politici RH' i 'Strategija kulturnog razvitka RH'.

Glavni Katunarićevi teorijski doprinosi jesu unapređenje socioloških spoznaja o rodnim odnosima u društvu (knjiga Ženski eros i civilizacija smrti, 2. izdanje 2009.), o ulozi kulture u razvoju društva

(Lica kulture, 2007), o strukturi i evoluciji društava, posebno modernih (Dijalektika i sociologija 1986., Dioba društva 1988., Bogovi, elite, narodi te Labirint evolucije 1994., Putovi modernih društava, Izazov historijske sociologije 2012.), o nacionalnom identitetu i nacionalizmu (Sporna zajednica 2003.).

Od empirijskoistraživačkih doprinosa ističu se istraživanja migracija (knjiga The Socio-Economic Position of Migrant Workers in Receiving Countries iz 1976.,

Vanjske migracije i promjene u porodici iz 1978.), kulturnog pluralizma i interkulturalizma (zbornik Multicultural Reality and Perspectives in Croatia) te etničkih odnosa s posebnim naglaskom na suvremeno hrvatsko društvo u brojnim člancima.

Nosilac je Ordena Danice s likom Marka Marulića za zasluge u kulturi, godišnje nagrade za znanost MZOŠ-a te priznanja „Rudi Supek“ za iznimno značajna postignuća, uspjehe i zasluge u razvoju sociologije i Hrvatskog sociološkog društva.

Piše:

VJERAN KATUNARIĆ

Znanstveni odgovor na poznato skolastičko pitanje iz naslova glasio bi: vrlo malo. Naravno, „anđeli“ bi bili vrhunski znanstvenici, a njihovi slavni preteče, poput Darwina ili Newtona, „bogovi“ (znanstveni vrh nije zašiljen kao igla nego izgleda kao visoravan na Olimpu). Nastavimo li razmišljati po toj analogiji, mogli bismo doći do sljedećih zaključaka. Ni u teologiji s Bogom/bogovima, anđelima i ljudima sva bića ne mogu postojati jedni bez drugih, niti u znanosti može biti najuspješnijih bez manje uspješnih i tako dalje do dna piramide. Ta je činjenica najvažnija što se tiče sustava znanosti i vrednovanja znanosti, uključujući njeno javno financiranje. Prije dvadesetak godina jedan mi je švedski sociolog pokazivao grafikone citiranosti sociologa iz Švedske i ustanovio da ih po tom mjerilu samo 2 posto pripada međunarodnoj sociološkoj eliti, a ostali spadaju u nacionalnu „piramidu“.

Otvaranje vrata kolonizaciji Hrvatske

Takav je omjer otprilike bio i u većini drugih zemalja na sličnom stupnju razvijenosti, gospodarske i znanstvene.

Međutim, zaključak švedskoga kolege bio je koliko logički toliko i egzistencijalno nužan, a to je da se do svjetske znanstvene elite ne može doći bez nacionalnih baza kao rezervoara znanstvene kvalitete, iz kojih se natjecanjem i selekcijom kroz (nacionalni) obrazovni i znanstveni sustav regrutiraju elite.

Takav zaključak mogao bi u načelu ići u prilog i jednoj i drugoj strani u današnjoj polemici oko znanstvene politike u Hrvatskoj, ali uz određene uvjete. Pokušat ću objasniti o kakvim se uvjetima radi te da njihovim neu-

“

Do svjetske znanstvene elite ne može se doći bez nacionalnih baza kao rezervoara znanstvene kvalitete, iz kojih se natjecanjem i selekcijom kroz (nacionalni) obrazovni i znanstveni sustav regrutiraju elite

važavanjem i vlastitim samoomalovažavanjem, a ovdje će biti riječi o društveno-humanističkim znanostima, širom otvaraju vrata znanstvenoj i intelektualnoj, pa i jezičnoj kolonizaciji Hrvatske. U potonjem smislu, veliki je pritisak da se znanstvena djela, u većem dijelu tih znanosti, objavljuju na hrvatskom jeziku omalovaže u odnosu na druge jezike, ponajprije engleski. Podsjetimo se: u srednjem vijeku među (relativno rijetkim) obrazovanim ljudima smatralo se da se istina, a tim putem i Božje poruke, objavljuju na latinskom jeziku, dočim u Bibliji Bog govori starožidovski, odnosno aramejski. Danas nemalo znanstvenika tako visok status pripisuje engleskom jeziku ili u najnovijoj varijanti prijedloga novog zakona o znanosti u Hrvatskoj takozvanim međunarodnim jezicima. Prevedemo li to na geokulturne koordinate, radi se o jezicima bivših carstava koje su u kolonijalnoj prošlosti zaposjedali komunikativno povezuju „kvadrofonijom“ (anglo-, franko-, hispano- i germanskom).

Epistemološka hegemonija

Po uzoru na jezično-kulturnu hegemoniju, u društveno-humanističkoj oblasti u Hrvatskoj, kao i nizu dru-

gih zemalja na periferiji (slovenska znanstvena politika u tom je pogledu ispred hrvatske) primjenjuju se kriteriji epistemološke hegemonije. Ona se sastoji iz dva elementa. Prvi je učestalost citiranja znanstvenika kao autora radova. Drugi element daje prednost jednoj znanstvenoj orijentaciji (pozitivističkoj) u odnosu na druge.

Podimo od prvog, od učestalosti citiranja. Taj kriterij nije toliko problematičan koliko činjenica da je vezan za spomenuti jezični kriterij. Premda sve više raste pritisak iz neanglosaksonskih zemalja (ovdje uzimam u obzir stanje u sociologiji), ponajprije iz španjolskog govornog područja, za podjednaki tretmanom znanstvenih radova na drugim jezicima, mali su izgledi da hrvatski jezik, koji spada u male jezike po komunikacijskom doseg, bude podjednako priznat kao jezik društvene znanosti i dijela humanističkih znanosti. No, koji supstancijalni razlog postoji, pored kvantifikacije, koji očigledno daje prednost velikim nad malima kao prema imperijalističkom nacrtu, da se, na primjer, na hrvatskom jeziku ne pojave podjednako značajna djela iz društveno-humanističkih znanosti? Prigovor koji se od zagovornika tekuće znanstvene politike može čuti glasi da kod nas nema dovolj-

“

Pored pozitivističkih, korisno je primjenjivati i mjerila koja proizlaze iz drugih orijentacija, od kritičke do hermeneutičke

no pouzdanih recenzija. To je vjerojatno točno za neke slučajeve, ali nipošto za sve, pa je prigovor doista uvredljiv. Dat ću dva primjera. Nedavno sam u časopisu Revija za sociologiju kritički recenzirao najnoviju knjigu jednog našeg sociologa, objavljenu na hrvatskom, koji ima relativno malu citiranost u bazi Web of Science (WoS). Međutim, došao sam do zaključka da u toj knjizi njegova analiza odnosa između znanosti i ideologije po svestranosti i istančanosti argumentacije nema premca u svijetu (ni među vodećim autorima na tu temu, od Karla Mannheima do Jürgena Habermasa).

Ujedno sam pozvao – ako to nije bilo jasno, pozivam i ovim putem (koleg/ic/e znanju o kojem se autoru radi) – da se taj zaključak, ako nisam u pravu, primjerenim argumen-

tima ospori. Slično mogu reći za knjigu jednog našeg filozofa, koji također ne stoji sjajno u međunarodnim citatološkim bazama, a koju sam također recenzirao na stranici istog časopisa. On iz različitih rakursa, uključujući sociološke, analizira „hrvatsku ideologiju“ na taj način što pomno raščlanjuje što sve znači ideologem „Imamo Hrvatsku“. Nije mi poznato da je itko u svijetu toliko svestrano i argumentacijski uvjerljivo, prije svega među postmodernistički orijentiranim autorima (i autor spomenute knjige dijeli takvu orijentaciju), od Rogersa Brubakera do Slavoj Žižeka, raščlanio hrvatsku nacionalnu ideologiju.

Nomotetske i ideografske znanosti

Naravno, većina djela u nas nema takve kvalitete, ali to je u ovom slučaju manje važno. Važnije je, ali i više zabrinjava, to što se u tekućoj znanstvenoj politici u Hrvatskoj nastoji nametnuti zakonska norma (novi zakon o znanosti krenuo je u saborsku proceduru bez javne rasprave) po kojoj se knjige na hrvatskom jeziku skoro tretiraju kao bezvrijedne. Sudeći prema znanstvenoj situaciji u Sloveniji, koja je i u tome desetak godina ispred Hrvatske (ne plediram za oponašanje Slovenije ni ikoje druge

nacionalne znanstvene zajednice!), vjerojatno će znanstvena politika u Hrvatskoj napraviti sličan kompromis kao što je slovenski i zaštititi od strogo selektivnih citatoloških kriterija jedan broj humanističkih znanstvenih disciplina: vjerojatno hrvatski jezik i književnost, arheologiju i neke druge discipline ili njihove dijelove koje se bave isključivo nacionalnom kulturnom baštinom. Rez je, dakle, napravljen između, da upotrijebim termine iz Njemačke u 19. stoljeću (doba „borbe oko metode“), nomotetskih i ideografskih znanosti. Prema toj podjeli, prve znanosti, u pravilu prirodne, otkrivaju zakonitosti (u prirodi), a druge samo opisuju stvarnost kao pojedinačne jedinstvene slučajeve. Danas to znači da je na pomolu sporazum, sličan onome u gospodarstvu, ali uzet ćemo primjer područja bliže znanosti a to je kultura. Političkom se odlukom neke kulturne djelatnosti prepuštaju sudbini na tržištu, a druge država štiti kao vrijedno i trajno (kulturno) dobro. Na primjer, hrvatska država vjerojatno neće ukinuti HNK-ove. S druge strane, neće osigurati prihode, na primjer, umjetnicima koji ne mogu naći posla na tržištu. Što bi u znanosti odgovaralo statusu HNK-ova ili Zagrebačke filharmonije, na primjer? Za sada su pod zaštitom države, kao praktično jedinog financijera javne sfere znanosti i visokog obrazovanja, sveučilišta, odnosno fakulteti, i većina instituta. Međutim, glavni pritisak na hrvatsku znanost iz inozemstva i iznutra, od strane MZOS-a, ide u smjeru sve većih restrikcija. Vjerojatno

će se za koju godinu, korak po korak, zatražiti zatvaranje većih dijelova ili čitavih fakulteta i instituta. Jer, proglašavanje neodrživosti znanstvenika i sveučilišnih nastavnika prema citatološkim kriterijima istovrsno je proglašenju poduzeća u gospodarstvu nerentabilnim zbog tržišne konkurencije, iza čega slijedi bankrot.

Proizvodnja dijelova umjesto auta

Što će se smatrati nekonkurentnim i balastom u znanosti može se iščitati iz dobro poznatih razlikovanja između „znanstvenih“ i „neznanstvenih“ orijentacija u sociologiji i drugim društvenim znanostima, koja proizlaze iz pozitivističke orijentacije u društvenoj znanosti. Njoj u gospodarstvu odgovara doktrina neoliberalizma: vrijedno je samo ono što se može (dobro) prodati. I praktične posljedice vladajuće orijentacije u znanosti i znanstvenoj politici usko su povezane s onima u gospodarstvu. Praktično, vjeruje se i tako se vladajući akteri ponašaju da u zemlji ne postoje „znanstvena središta“, nego samo lokalni distributeri znanja, znanstveni uvoznici, od sveučilišta do instituta. Ako nešto proizvode, to je sirovina ili poluproizvod u vidu empirizma: beskrajnog nizanja kvantitativnih analiza o nekoj lokalnoj (društvenoj) pojavi (od istraživanja političkih orijentacija građana do stopa nezaposlenosti i siromaštva). Takva se analiza obavezno uklapa u teorijske okvire izrađene u „znanstvenim središtima“ u svijetu. Slikovito rečeno, ovdje se proizvode dijelovi za automobile, a ne cijeli automobili.

Proglašavanje neodrživosti znanstvenika i sveučilišnih nastavnika prema citatološkim kriterijima istovrsno je proglašenju poduzeća u gospodarstvu nerentabilnim zbog tržišne konkurencije

Paradoks je u tome da nitko iz znanstvenih teorijskih središta u svijetu nije periferiji pružio argumente u prilog njenog razvitka, bilo na crti tržišne konkurencije i stranih ulaganja bilo na crti nekog alternativnog puta razvitka. Nepostojanje vizije alternativnog puta razvitka (znanosti i gospodarstva) pada na dušu zapadnih postkolonijalnih teoretičara od kojih ni jedan / ni jedna, baš kao što ni zagovornici neoliberalizma i znanstvenog pozitivizma, ne pružaju argumente u tom smislu. Potonji samo ponavljaju jednu te istu laž da će se nedostaci tržišne konkurencije ukloniti s još više tržišne konkurencije, rast nezaposlenosti zbog privatizacije poduzeća daljnjom privatizacijom, da će se propale banke spasiti upumpavanjem novca iz državnih blagajna itd.. Postkolonijal-

ni teoretičari, pak, o razvoju jedva da nešto govore.

Algoritam vladajuće doktrine

Korijen tog bezumlja u znanosti, gospodarstvu i ostalim područjima proizlazi iz interesa vladajućih elita za vječnom samoreprodukcijom, obogatvorenjem najjačih, ali i ponižavanjem i dehumanizacijom ostalih, zapravo uništenjem ljudi. Za razliku od povijesnih elita, feudalnih ili robovlasničkih, današnje elite pokazuju napadnu nezainteresiranost za sudbinu ostalih ljudi i otvoreno ih preziru (kao i svoju zemlju – podsjetimo se nedavne izjave jednog hrvatskog ministra da u Hrvatsku ne treba ulagati, a drugog ministra da se radi o zemlji, Hrvatskoj, koja izgleda baš kao „smeće“). Stare elite nisu, doduše, poštovalе dostojanstvo robova i kmetova, ali su ih morali održavati na životu jer su im bili (radno) korisni.

Današnje elite to ne drže, korisnima smatraju samo visoke tehnologije i relativno malen broj opslužujućih radnika. I treba im, dakako, znanost, tj. ona vrsta refleksije koja će opravdati takvuamaciju i obezvređivanje ljudskog rada, a vjerojatno i ljudske egzistencije. U tom pogledu, kritičari neoliberalizma koji tvrde da je svrha sadašnjeg udara na društveno-humanističke znanosti na Zapadu i ostalom svijetu reducirati građane na potrošače, kao beskriticne ljude, nije u pravu. Sve više je odbačenih „građana“ koji nemaju što kupovati, pa se čitav algoritam vladajuće doktrine (u gospodarstvu i znanosti) doima manje konzumeristički, a više podsjeća na

genocidne ideje.

Vratimo se pitanju s početka: kako je moguće stvoriti međunarodnu znanstvenu elitu ako ne postoji dovoljno široka nacionalna znanstvena baza?

Dakako, moguće je da se hrvatski doprinos svijetu znanosti proglašava nebitnim, što se rimuje sa zapažanjem prvog hrvatskog sociologa Dinka Tomašića da balkanskim režimima znanost nije potrebna jer ne podnose kritiku. Ili riječima bugarskog kulturologa Aleksandra Kiosseva, „moždani centar“ ne nalazi se ovdje nego na Zapadu. Ako se ovdje, dometnemo li, nalaze samo „udovi“ svjetskoga gospodarstva i znanosti, slika se posve uklapa u najstariju rasističku viziju svijeta, koja dijelove društva dijeli na „glavu“, „trbuh“, „ruke“ i „noge“. Naravno, udovi moraju slušati glavu. Prevedeno na jezik razvoja, Hrvatska i mnoge druge periferne zemlje bile bi pretvorene u turističke oaze ili nepristupačna područja.

Poštovati pluralizam orijentacija

Da bismo izbjegli takav ishod, nužno je najprije odbaciti nove dogme i priznati da ne postoji samo jedna orijentacija u znanosti i općenito u razvoju društva. Ako se u suvremenoj kulturnoj politici, na primjer, poštuju dva mjerila – jedno za odabir elitne kvalitete, a drugo prema ključu identiteta i drugim vrijednostima kulture, od nacionalnih manjina i amaterskih kulturno-umjetničkih društava do alternativne kulturne scene, isto je moguće i u znanstvenoj politici.

To znači da je osim pozitivističkih korisno primjenjivati i mjerila koja proizlaze iz drugih orijentacija, od kritič-

ke do hermeneutičke. Također ne bi smjela biti uspostavljena ogromna (vrijednosna, hijerarhijska) razlika između djela objavljenih kod poznatih stranih i domaćih izdavača. U osnovi treba poštovati pluralizam orijentacija jer znanstvena zajednica nije vjerska sekta, politička stranka ili industrijska korporacija. To znači da treba kvalitetu znanstvenog djela prepoznati u raznim školama znanstvenog mišljenja. I u nepozitivističkim školama postoje dobri i loši znanstveni radovi. U Hrvatskoj za sve glavne teorijsko-metodološke škole imamo odgovarajuće kompetentne autore, odnosno ocjenjivače. Ako se to odbacuje i, bilo od pojedinih znanstvenika ili potezom tekuće znanstvene politike, proglašava samo jedna znanstvena orijentacija kao prava, a ostalo odbacuje kao „neznanstveno“, odatle je malen korak do samoporicanja, do tvrdnje da ništa ili skoro ništa ne znamo, da treba samo prevoditi s drugih jezika, da nam je jezik malen i neugledan i da služi samo u književnosti ili običnom govoru. Taj kompleks manje vrijednosti podsjeća na nalaze jednog istraživanja dvojezičnosti među gastarbajterskom djecom u Njemačkoj. Utvrđeno je da su djeca upotrebljavala naš jezik samo kada su psovala ili se obračala psima i mačkama.

Ako želimo izbjeći najgore, morat ćemo se više međusobno uvažavati i prepoznavati vrijednosti koje, bilo zbog jala ili samoporicanja, nismo cijevali. U protivnom, vratit ćemo dobar dio znanosti i gospodarstva Hrvatske u devetnaesto stoljeće, kada se studiralo i pravilo karijeru uglavnom u inozemstvu, a ovamo se vraćalo pod stare dane.